

In het hart van de spiritualiteit

In het hart van de spiritualiteit

Hoe moslims en christenen elkaar kunnen ontmoeten

Anselm Grün / Ahmad Milad Karimi

-Perspicuus-

P

Oorspronkelijke titel: *Im Herzen der Spiritualität - Wie sich
Muslime und Christen begegnen können*

Auteurs: Anselm Grün / Ahmad Milad Karimi

Oorspronkelijke uitgever: Verlag Herder GmbH, Freiburg im
Breisgau

© 2019 Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau

© 2023 Nederlandse vertaling: Perspicuus Publishers

De Bijbelteksten in deze uitgave zijn ontleend aan de NBV21

© Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap 2021.

De Koranteksten in deze uitgave zijn ontleend aan de Koran,
uit het Arabisch vertaald door prof. Dr. J.H. Kramer, 1997

Productie: Brave New Books

Foto boekomslag: Alexandra Tran (via Unsplash)

Foto achteromslag: Noah Holm (via Unsplash)

ISBN e-book: 9789464929119

ISBN paperback: 9789464929102

www.perspicuus-publishers.nl

info@perspicuus-publishers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbe-
stand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij
elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige
andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
re-printed, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form
or by any means, electronic, photocopying, recording, or otherwise,
without the prior written permission of the publisher.

Reacties op het boek

Dagelijks ontmoeten christenen en moslims elkaar in Duitsland. Maar wat weten ze van elkaar? Religieuze diversiteit maakt een gemeenschap in veel opzichten rijker, maar ook meer conflicten zijn mogelijk. Voor sociale samenhang in de seculiere en ideologisch neutrale staat is beter begrip onder religies van essentieel belang. Dit boek, dat de moeite waard is om te lezen, levert daar een leerzame bijdrage aan in de dialoog tussen twee geleerde vertegenwoordigers van hun geloof. Zonder onbekendheid te ontkennen, maar met wederzijds respect, wederzijdse erkenning en met het herkenbare verlangen om dichter tot elkaar te komen.

(Dr. Wolfgang Schäuble, voorzitter van de Duitse Bondsdag)

Ik erger me aan de standaard negatieve sjablonen, de gedurfdde clichés en de agressieve vooroordelen die in dit land heersen, die het islamitische discours voor een groot deel bepalen en die niet alleen voorbijgaan aan de realiteit van het leven en de spirituele ervaring van religieuze moslims, maar ook voorbijgaan aan de spannende bewegingen van hervorming, de herinterpretatie van de Koran en moderne stromingen. Ik hoop op een jongere generatie die nieuwsgierig is naar de huidige authentieke uitgangspunten van moslims door die van binnenuit te leren kennen. "In het hart van de spiritualiteit" laat manieren zien om dit te doen, omdat het probeert om de verschillen bespreekbaar te maken; om nieuwe manieren van interpretatie te verkennen en toch om de existentiële kern van religies voor vandaag te begrijpen.

*(Prof. Dr. Katajun Amirpur, islamitische geleerde,
Universiteit van Keulen)*

Als historicus weet ik dat religieus fundamentalisme alleen kan worden overwonnen vanuit religies zelf. Zo was het met het christendom en zo zal het ook zijn met de islam. En of de islam bij Europa hoort, of dat dat ooit zal gebeuren, valt nog te bezien. Dat wordt niet bepaald door overeenkomstige verklaringen van politici, maar van het geestelijk-spirituele werk van experts, zoals in deze spirituele dialoog tussen Anselm Grün en Ahmad Milad Karimi.

(Prof. em. Dr. Dr. h.C. Mult. Heinz Schilling, Humboldt-universiteit Berlijn)

Elke relatie, ook de relatie tussen religies, gaat over mensen die elkaar ontmoeten, die elkaar leren kennen, samen groeien en die ook van elkaar leren houden in hun anders-zijn. Vooral in een tijd waarin haat zo gewoon is en vijandschap worden aangewakkerd, is het ook belangrijk om het beeld van God in de ander te kennen. Omdat het uit het hart van de christelijke en islamitische spiritualiteit wegen beschrijft die niet uit elkaar, maar naar elkaar leiden, beschouw ik dit boek als toekomstgericht.

(Dr. Notker Wolf OSB, Abt Primate em.)

In een wereld die wordt gekenmerkt door spanning en lijden en die dreigt te worden overspoeld door wederzijds wantrouwen, kunnen we iets belangrijks van elkaar leren: wederzijds vertrouwen. Dat wordt ons als rationele en spirituele wezens gegeven als een geschenk van de almachtige God. Dat is wat dit boek "In het hart van de spiritualiteit" ons duidelijk maakt en wat vandaag het doel is om naar te streven is wederzijds vertrouwen op de troost van een spiritualiteit die beide religies gemeen hebben. Aanwezig in zowel de islam als het christendom. De aanleiding voor dit boek verdient de steun van alle ruimdenkende mensen die hieraan werken en geloven dat er een gemeenschappelijke menselijkheid is die wordt geleid en beschermd door de Almachtige God.

(Dr. Mustafa Cerić, Grootmoefiti em. Van Bosnië)

Je moet ontmoetingen willen hebben, vooral in tijden van geschreeuw en propaganda. Alleen degenen die elkaar ontmoeten, kunnen anderen leren begrijpen. "Begrijpen" is niet alleen een intellectueel proces. Mensen delen hun houding en karakter tijdens ontmoetingen, op de manier waarop ze worden gevormd door het geloof. Spiritualiteit is een bijzonder gunstige plaats van ontmoeting voor mensen om andere religies in een diepere dimensie te begrijpen dan alleen het verstand dat mogelijk zou kunnen maken. Vooral spirituele ontmoetingen maken het uitwisselen van ergernissen, irritaties en onbegrijpelijke zaken mogelijk zonder vijanden te worden. Zo verwelkom ik het literaire gesprek tussen Ahmad Milad Karimi en Anselm Grün als bijdrage aan het betrouwbaar en vreedzaam samenleven van moslims en christenen in ons land. Zeker in een tijd waar wordt aangezet tot en het verspreiden van angst voor de islam, mag bij het lezen van het boek de lezer in contact gebracht worden met de levende Geest van God, die "onze voeten op het pad van vrede wil zetten".

(Dr. Nikolaus Schneider, voormalig voorzitter van de Evangelische Kirche Deutschland (EKD))

Inhoudsopgave

Voorwoord	11
Inleiding: motieven en doelen	14
"Struikelblokken" op weg naar elkaar – provocaties voor de dialoog	25
"Struikelblokken" voor christenen	26
"Struikelblokken" voor moslims	40
Vergezichten en gebieden van de spiritualiteit	59
Waar komen we vandaan?	60
Startpunt en doel van ons leven: God	69
Leef vanuit de bron.	
Over omgaan met de Heilige Schrift	79
De profeet:	
Het getuigenis van iemand die door God geroepen is	91
Jezus - Profeet of verlosser?	103
Maria - een bijzondere vrouw	115
De spirituele uitdaging:	
Het leven als een spirituele strijd	126
De betekenis en de zin van gebeden	135
Spirituele plaatsen – Kerk en moskee	146
Pelgrimstocht en levensreis	155
Een weg naar vrijheid – vasten	167
Barmhartigheid - kern van spiritualiteit	176
Liefde - verlangen en vervulling	185
Tolerantie en aanspraak op waarheid	195
Zending of getuigenis?	206
Wat moeten we doen? Recht en ethiek	214
Het individu en de gemeenschap	226

Man - vrouw – geslachtsrelatie	235
Hoe te leven: spirituele levenskunst	248
Mystiek en seculiere samenleving	258
Lijden als de vraag naar Gods wil	268
Leven - Sterven – Dood	280
Waar hopen we op? Waar gaan we naartoe?	290
Conclusie: Benadering in verhalen	299
Nawoord: wegen naar elkaar.	
Verwondering en dankbaarheid	309
Opmerkingen	313

Voorwoord

Door Rudolf Walter

Hoe overwin je vooroordelen - ook tussen religies? Waarin je elkaar beter leert kennen. En ook door te proberen te begrijpen wat voor de ander "waar en heilig" is. Door struikelblokken op weg naar elkaar toe op te merken, maar je ook te laten uitdagen door verrassend veelvoorkomende zaken. Maar ook door jezelf op een nieuwe manier verstaanbaar te maken - met het oog op de ander - en ook door in gesprek te blijven over conflictgevoelige onderwerpen.

Er zijn veel verschillende redenen waarom dit niet gemakkelijk is, vooral in de relatie tussen christenen en moslims. Ook dat christenen en moslims vaak naast elkaar leven, in verschillende werelden, zeg maar. Afstand faciliteert afstand, angsten verstoren de waarneming. Bovendien vinden velen die weinig op hebben met hun eigen religie het moeilijk om vreemdelingen te begrijpen en te accepteren. En degenen die worden geconfronteerd met een maatschappij die gevormd is door een andere traditie, voelen hetzelfde.

Wederzijdse interesse is een voorwaarde voor een succesvolle ontmoeting. Echter dialoog betekent niet het negeren van negatieve aspecten of het onderdrukken van kritiek. Ook wordt er niet bedoeld om onder de druk van de secularisatie die we samen hebben meegemaakt, het voortijdig met elkaar eens te zijn en verschillen te verdoezelen: "Als alles er hetzelfde uitziet, zie je alleen maar mist. Waar iedereen van elkaar houdt, is geen plaats voor liefde" (Navid Kermani). Kritiek is belangrijk, het scherpt de blik, ook die van jezelf. Maar welwillende openheid opent meer ruimte dan kwaadwillende waardevermindering van het uitzicht. Het gaat er niet om de verschillen af te tasten, niet om de 2865 alinea's van de huidige katholieke catechismus te vergelijken of te plaatsen, of om bepaalde soera's van de Koran uit hun

context of praktijk los te weken, zoals ideologisch het dragen van een hoofddoek, en om zo het debat voortijdig te beëindigen.

Na het Tweede Vaticaans Concilie, dus sinds de jaren 60 van de vorige eeuw, werden er door uitgeverij Herder zogenaamde 'wereldgesprekken' georganiseerd. Veelal bedoeld als dialoog tussen vertegenwoordigers van de grote wereldreligies. "Drie wegen naar één God" was de naam van een titel die de gemeenschappelijke erfenis van de abrahamitische religies weergeeft. Dit boek volgt deze traditie en wordt gevormd door: de zoektocht naar overeenkomsten en manieren van samenzijn in die "ene wereld". "In het hart van spiritualiteit" is het resultaat van lange voorbereiding, meerdere ontmoetingen en een intensieve persoonlijke en schriftelijke uitwisseling. Het boek heeft kunnen ontstaan, omdat beide auteurs religie in de eerste plaats zien als een spirituele interpretatie van het leven en zinvolle levensbeoefening, en in de ontmoeting bevestigden ze herhaaldelijk dat ze een vergelijkbare visie hebben. Ieder in hun eigen traditie. Ze delen de overtuiging dat geloof het mooie in ons en dat goede kan onthullen en waardevolle dingen in onze wereld gaan verloren als God als bron van leven en schepping wordt begraven of wanneer mensen - of het nu christenen of moslims zijn - van religie een machtsinstrument maken.

Moeten de islam en het christendom worden vernieuwd om te reageren op de uitdagingen van deze tijd? "De hoogste vorm de vernieuwing is om na te denken over het essentiële", zegt Karimi. Hoe kan de basis van religie in praktijk gebracht worden? Kunnen zien wat de kern van hun spiritualiteit is. Deze vragen bepaalden de selectie van onderwerpen, die niet bedoeld is om encyclopedisch volledig te zijn, maar niettemin als voorbeeld dienen.

In een totaal gewoon begrip betekent dialoog ook eenvoudigweg: ideeën uitwisselen. Ook op die manier is dit boek zo te lezen: Schatten uit de diverse spirituele tradities

worden zichtbaar, die vaak van verbazingwekkende en onverwachte schoonheid zijn.

De titel drukt de overtuiging uit: Het hart van beide religies klopt in spiritualiteit. Hier ligt de vitale 'schat'. Als dit potentieel overtuigend wordt aangeboord, kan het deze dialoog voortzetten buiten dit boek in het leven: in de harten en geesten van de lezers. En dat zal ook impact hebben op de samenleving als geheel.

Inleiding: motieven en doelen

Waarom de dialoog met de islam belangrijk en actueel is

Door Anselm Grün

Zonder de vrede van religies in onze moderne wereld, waar culturen en religieuze tradities zo dicht naast elkaar leven, is vrede als geheel niet mogelijk. Wanneer religies tegen elkaar in stelling worden gebracht, wanneer mensen in de naam staan van religie, elkaar bestrijden, dan verergert dat conflicten, zelfs als ze geworteld kunnen zijn in niet-religieuze bodem. Zo een sterk verhitte ideologische strijd kan de hele wereld vandaag de dag echt ruïneren. De media staan al jaren vol met nieuws over radicale islamisten. Wereldwijde terroristische activiteiten brengen de hele religie in diskrediet en roepen van hun kant op tot algemene en agressieve tegenreacties. Ook al zeggen veel moslims in het Westen: dat zijn geen echte moslims, dan nog moet men zeggen: zo begrijpen ze elkaar, ze bidden vijf keer per dag, ze interpreteren hun daden religieus. Hun politieke actie wordt gevormd door religie. Ze propageren ook vijandschap jegens de "ongelovigen". Zelfs als hun begrip van de islam een misverstand is en er sprake is van misbruik van religie en zelfs als we in de geschiedenis van het christendom soortgelijke conflicten kennen, ook tussen christenen onderling, die verband houden met geweld zoals we het vandaag zien tussen soennieten en sjiïeten, is het belangrijk om eerst te begrijpen: wat zijn de motieven en krachten hierachter? Wat zijn de onderscheidende criteria? Wat is werkelijk de kern van deze religie? Zijn er überhaupt bruggen waarover kan men tot elkaar komen?

Confrontatie kan geen weg naar de toekomst zijn. Wederzijdse isolatie ook niet. Het gaat niet alleen om de we-

reld. Ook in onze samenleving leven steeds meer moslims. Jullie zijn onze burenen. Net als wij christenen leven zij hun religie de facto in dezelfde seculiere samenleving. En toch leven beide religies meestal gewoon naast elkaar. Dus waar mogelijk kunnen innerlijke paden naar elkaar, naar wederzijds begrip gevonden worden; paden die niet gevonden worden op het niveau van de theologen, of verbanden van religieuze instellingen; daar waar over abstracte intellectuele, politieke of juridisch-organisatorische zaken wordt onderhandeld. Echter daar waar met spirituele en religieuze zaken mensen kunnen worden bereikt die hier open voor staan, op een niveau dat hen raakt in hun leven?

Het is belangrijk om opvallende contrasten te vermijden. Allereerst is het gewoon een kwestie van begrip. Alleen als je anderen kunt begrijpen, kun je eerlijk en rechtvaardig met elkaar omgaan. En dit is de enige manier om grote conflicten te voorkomen. Dialoog is dus de voorwaarde voor een vrede tussen religies op alle niveaus.

Natuurlijk weet ik het: er bestaat niet zoiets als 'de islam'. De verscheidenheid van deze religie kwam ik vooral in Maleisië tegen: in Oost-Maleisië is bijvoorbeeld de relatie tussen moslims en christenen best goed. Maar ik voelde een agressief potentieel in West-Maleisië, waar een intolerante en autoritaire islam van wahhabistische snit heerst. Dat wil zeggen geïnspireerd door Saoedi-Arabië.

Voor mij persoonlijk is de ontmoeting met deze realiteit en dialoog met moslims een relatief nieuw onderwerp. Dat is ook ontwikkeling die te danken is aan het feit dat er steeds meer moslims in dit land onder ons leven. We hebben nu enkele tientallen vluchtelingen binnen ons klooster. De meesten van hen zijn moslim. Er zijn ook enkele heel natuurlijke ervaringen van saamhorigheid. Op de avond van Allerheiligen bijvoorbeeld begonnen de moslims te zingen bij de traditionele dodenherdenking op de kerkhoven. Ze zeiden hun gebeden op en staken kaarsen aan. Of een andere indruk:

op Witte Donderdag, tijdens de voetwassing, waste de abt de voeten van moslimvluchtelingen. En daarna, op hun verzoek, wasten ook zij zijn voeten. Er werd verdraagzaamheid en respect voor elkaars traditie beleefd. Maar ik beleef natuurlijk ook andere dingen. Een uiting van agressief-expansief zelfvertrouwen is bijvoorbeeld: wanneer een vrouw zegt dat een islamitische buurvrouw haar vertelde: "Over tien jaar heb je hier toch niets meer te zeggen, alles is dan geïslamiseerd." Zoiets scheidt angst.

Met betrekking tot mijn eigen biografie ben ik volledig katholiek en ben opgegroeid in de wereld van de katholieke kerk. Echter het Tweede Vaticaans Concilie heeft voor mij een grote openheid gebracht voor de wereld van andere religies en aandacht voor hun waarheid. Natuurlijk was het jodendom al tijdens onze studie belangrijk voor ons. Toen in de jaren 60 en 70 de eerste interreligieuze gesprekken plaatsvonden, stond aanvankelijk niet de islam centraal, maar het boeddhisme. Wij hebben Zen-meditatie beoefend en gingen om met oosterse spiritualiteit. Natuurlijk heb ik ook mystieke teksten van de soefi's gelezen, die me keer op keer weer raken in hun focus op de directe ervaring van God. Wat mij fascineert aan de islam in de eerste plaats waren externe dingen, zoals loyaliteit aan het gebed en het vijf keer per dag bidden, wat wij monniken ook doen. Dat is één ding. Wat theologie betreft, is vooral ook het beeld van God. Deze vaak fatalistische onderwerping aan de wil van God, die vanuit mijn christelijk begrip van God altijd een nogal ambivalente indruk maakt. Dialoog tussen het christendom en de islam was voor ons in eerste instantie iets vanuit de middeleeuwen. Natuurlijk wisten we dat Thomas van Aquino niet alleen door de joodse filosoof Maimonides, maar ook door moslimdenkers zoals Avicenna of Averroes beïnvloedt was en dat er een rijke geschiedenis was van wederzijds begrip. Deze vruchtbare dialoog leek zich vooral richten op historische materie.

Echter verder ben ik tijdens mijn studie niet dieper in contact gekomen met de islam.

Echter net zoals we deden in de jaren 60 dat we via Zen-meditatie tot christelijke meditatie kwamen en dan het Jezusgebed van de monniken, dat wil zeggen onze eigen traditie, hoop ik dat ze de dialoog met het boeddhisme hebben herontdekt en ik haal nu natuurlijk ook iets uit de dialoog met de islam voor mijn eigen spirituele pad. Het openen van de eigen religie voor een andere traditie, de perceptie van de ander, kan altijd je eigen spiritualiteit, je eigen standpunt veranderen, verhelderen en verrijken.

Het is belangrijk voor mij: we moeten religies niet vermengen, maar we moeten begrijpen wat het pad van de ander is. Het zijn de essentiële vragen die ons allemaal bezighouden en aangaan. Te beginnen met de Griekse filosofie: waar komen we vandaan? Waar gaan we naartoe? Wat draagt ons, waar leven we van? In die tijd was het belangrijk voor mij: welke antwoorden geven de boeddhisten? Dat dwong me tot een antwoord te komen: wat zou ik antwoorden, wat zegt mijn traditie? Vandaag heb ik ook een vergelijkbare interesse in de islam: wat zijn de fundamentele vragen van deze religie? En wat zijn hun antwoorden? Om dit te ervaren en om hieraan mee te doen zie ik als een verrijking.

Dus wat betekent dat? In mijn dialoog met het taoïsme kwam er iets essentieels naar voren: "Tao" is het gewone. Ook al is spiritualiteit iets heel gewoons: doen het gewoon. Nogal nuchter. Wanneer een religie de waarheid claimt – dat doet zowel het christendom als de islam – dan maakt dat deel uit van hun essentie. Maar dat is niet alles wat de relatie tussen hen bepaalt. Wij christenen zeggen: Jezus is de echte openbaring. Maar we zeggen niet dat we de hele waarheid al hebben. En we weten: wij christenen hebben ook onze eigen bijzonderheden. De bril van onze westerse cultuur waarmee we naar de wereld kijken.

Allereerst is het belangrijk om elkaar op te merken. Dialoog met andere religies kan onze bril verhelderen en onze blik verruimen. Een resultaat van de dialoog met de islam kan zijn dat we anders naar Jezus kijken. En dan misschien anders naar Mohammed.

Zelfs in interreligieuze ontmoetingen moeten we ons altijd bewust blijven: Geloof is nooit statisch of heet een vaste dogmatische fixatie. Al onze wegen zijn altijd in de richting van God. Onderweg zijn is de essentie van geloof. Deze beweging is al duidelijk in de Bijbel. Dat begint met heilsgeschiedenis van Abraham, waar namelijk staat: "Ga weg uit je land, je geboorteplaats, je huis." De kerkvaders zagen dit als een beschrijving van het drievoudige fragment: loskomen van afhankelijkheden, uit oude gewoonten, uit banden die me niet bevrijden. Geloven betekent zichtbaar uit de wereld gaan. Ook de mystici zagen dit pad als een pad omhoog naar God. Bijvoorbeeld Johannes van het Kruis in zijn werk "Bestijging van de Karmel". Onderweg zijn betekent altijd: verandering. In het evangelie van Lucas is Jezus de goddelijke zwerver die met ons op weg is, met ons wandelt en geeft dan altijd zijn goddelijke gunsten: de boodschap van de liefde. Eindelijk heeft het Tweede Vaticaans Concilie het beeld van de weg die voor de kerk werd gebruikt: de kerk als dwalend volk van God. En wandelen betekent ook altijd: samen met anderen op pad. Als religies op je pad komen, dan is dit het doel van deze wandeling altijd de ene god. Er is ook maar één god als we verschillende beelden van hem hebben. De saamhorigheid van religies, waaronder het naast elkaar bestaan van christendom en islam, is daarom zo een weg naar dit uiteindelijke gemeenschappelijke doel.

Wat maakt de ontmoeting tussen moslims en christenen zinvol - en wat is het doel van de gemeenschappelijke weg?

Door Ahmad Milad Karimi

Als spiritualiteit leven is vanuit de verdeelde geest en spiritualiteit: hoe kunnen dan twee verschillende spirituele paden bestaan (de christelijke en de islamitische)? Twee verschillende manieren van leven vanuit de geest, die elkaar echt zo ontmoeten dat het resultaat niet alleen informatief en verhelderend is en bestaande spanningen oplost, maar ook effect heeft in termen van wederzijdse verrijking?

Voor het islamitische perspectief is het gemakkelijk te rechtvaardigen waarom zo een gesprek niet alleen logisch is, maar ronduit een innerlijke noodzaak is. Omdat de islam nauwelijks zichzelf kan zijn zonder de permanente relatie met het christendom en het jodendom te begrijpen. In de Koran worden joden en christenen expliciet aangeduid als: bezitters van de Schrift aangeduid. Dus wij moslims hebben behoefte aan onze eigen zelfontdekking in deze relatie. En niet de abstracte, maar de levende relatie, ook tot het christendom. We hebben mensen nodig die het levende getuigenis van het christendom in zich dragen, om in de ontmoeting met hen onze eigen bronnen, waaronder de Koran, beter te begrijpen. Omdat de Koran vol staat met christelijke wijsheden en uitspraken die begrepen moeten worden. De islamitische weg is in wezen een weg die, als hij succesvol wil zijn, niet zonder het christendom – en natuurlijk niet zonder het jodendom kan.

Voor mij persoonlijk is er nog iets: ik ben in Afghanistan geboren, maar deels ook opgegroeid hier in Duitsland. Mijn ontmoeting met het christendom betekende veel voor mij. Ik studeerde in Freiburg en de mijn docent aan de universiteit een katholieke theoloog. Van hem heb ik vooral als

het om het christendom gaat, ook veel geleerd over de islam. Ik had eerst te maken met de omgang met theologische verhandelingen van het christendom. En juist omdat voor mij de religie waarin ik opgroeide de enige en enige ware religie was, leerde ik eerst pijnlijk dat het christendom ook heel gedifferentieerd was en voor een overtuigende logica en grote theologie staat. Door deze belangrijke leerschool heb ik geleerd dat: het waarderen van anders-zijn kan een islamitische deugd zijn.

Het kan natuurlijk geen kwestie zijn van het door elkaar halen van de verschillende tradities. Het zou verkeerd verondersteld zijn en een ongepaste dialoog geven wanneer je de ander probeert te vangen of "over te nemen". Het leuke voor mij, ook met de confrontatie met mijn eigen religie, is dat ik wil zeggen: ik heb ontdekt dat beide tradities door dezelfde problemen worden gedragen. Waar hopen we op? Waar leidt de levensweg naartoe? Wat is de zin en het doel van ons bestaan? Wat moeten we doen? Wat bepaalt ons handelen? Wat bedoelen we eigenlijk als we zeggen dat we ons aan God overgeven?

De antwoorden kunnen heel verschillend zijn. Een christen kan vanuit zijn perspectief zeggen: Het centrum van mijn gemeenschap, de steunpilaar van mijn leven is Jezus van Nazareth. En als moslim kan ik zeggen: het centrum van mijn gemeenschap is de Koran of de profeet Mohammed.

Echter waar het om gaat is: onze vragen zijn dezelfde. En ook de houding lijkt me belangrijk. Dat we niet in de waarheid in pacht hebben, zelfs als we ervan overtuigd zijn dat onze eigen weg waar is. We kunnen stellen dat als we doen alsof we de waarheid in pacht hebben, de weg al is geblokkeerd. De weg van spiritualiteit is in die zin ook een geestelijke weg, voor zover we onze eigen weg ook in de eerste plaats als een weg zien: als een weg naar de waarheid, als een verlangen.

Dat de islam ook de spirituele ervaring van de weg kent, laat het volgende zien. Twee fenomenen hebben vanaf het begin het zelfbeeld van deze religie gevormd: Voordat Mohammed geroepen werd tot een profeet, gaat hij de weg omhoog en klimt omhoog in een berggrot. Dus symbolisch gesproken bewandelt hij de weg van veelheid naar eenheid. Alleen maar deze weg in afzondering is de reden waarom hij wordt bezocht door de engel Gabriël en dat de Koran aan hem wordt geopenbaard. En de weg van Mohammed van Mekka naar Medina helpt zijn wezen, identiteit voor de islamitische intellectuele geschiedenis te scheppen, dus zijn ont-snappingservaring. De jaartelling van de islam begint op de volgende manier: weg van de stamcultuur, weg van de banden die zijn verleden hebben gevormd in het geloof en tot een andere, nieuwe band. Het Arabische woord voor "ontsnappen" is hiğra. Hiğra betekent: een band verbreken. Dat wil zeggen, het losmaken. Door deze hiğra krijgt hij dan wat het woord 'aqīda betekent: binden. Dat wil zeggen geloven. 'Aqīda, dus de band tussen mens en God, wordt pas gerealiseerd als we weg zijn van alle andere dingen die ons omringen, hieruit losmaken. In de islamitische intellectuele geschiedenis wordt een parallel basiskenmerk duidelijk, dat ook terug te vinden is in de Hebreeuwse Bijbel en christelijke theologie: geloof betekent namelijk als op weg gaan; om op de weg van God onderweg te zijn.

Naast deze beelden van de weg, die ik als jonge filosoof in de dialoog met een meester vol van wijsheid en ervaring van de christelijke traditie voeren kan, is er toch nog iets anders belangrijk. Ik ben in de houding als student mijn eigen traditie beter leren kennen. Vooral in de mystieke traditie is deze houding als een student belangrijk. Er is geen soefi, geen mystieke traditie die dit ondersteunt. Geen leraar-leerlingrelatie kent dit of kan dit onderhouden. Dat vind ik het heel belangrijk voor mezelf en tegelijkertijd lijkt het me heel islamitisch. De relatie tussen leraar en leerling verte-

genwoordigt voor mij tot op zekere hoogte ook de relatie tussen christendom en islam.

Ik begrijp mijn weg als moslim als inzicht in mijn eigen studentenpopulatie: student zijn betekent willen leren, kunnen leren en openstaan voor het feit dat ik ook iets waardevols van de ander kan krijgen, beleven en meenemen. Dat beschrijft overigens ook wat een spirituele weg in zijn diepste wezen maakt: zelf een weg zijn; niet alleen onderweg, maar naar jezelf toe. Als ik als religieus persoon altijd een leerling wil blijven, veronderstelt dat dat mijn religie gekenmerkt moet worden door nederigheid en niet door een gevoel van superioriteit, wat eigenlijk arrogantie is. Religie moet een innerlijke openheid hebben. Het kan niet van bovenaf worden gedicteerd en mag niet versteend worden door lesgeven, maar moet in gebeuren in het leven van alledag. Ik denk dat dat het geval moet zijn voor de belangrijkste kenmerken van de islam. En dan is de weg voor een dialoog ontstaan waar we echt nader tot elkaar komen. Om niet verkeerd begrepen te worden: deze houding van een student betekent geen slavernij of valse onderwerping. Maar het spreekt van de behoefte en het verlangen elkaar te kunnen verrijken door naar elkaar te luisteren.

Iets anders wat belangrijk is voor een voorlopig begrip: als iemand dat zegt wat zojuist is gezegd, is een idealistische kijk op de islam. De realiteit in islamitische staten zoals Saoedi-Arabië is er één die geheel anders is. Dat zie ik als volgt. Eerst: het is belangrijk om een ideaal te zien en te benoemen - en daarin ben ik niet de enige. Trouwens: is Saoedi-Arabië een islamitisch land? Houd gewoon rekening met de voorwaarden daar: al onze heilige plaatsen zijn gekaapt door sekten die onze religie echt bederven. Vrouwen hebben nauwelijks rechten, mensenrechten tellen niet, mensen met verschillende geloofsovertuigingen hebben geen rechten, waarmee van de islam een bedrijf wordt gemaakt (in de zin van commercieel toerisme), de

Kaäba ziet eruit als een klein Manhattan, waar de slechte smaak overheerst. Niets van dit alles heeft iets te maken met de waarden en de spiritualiteit van de islam, die als criteria zouden gelden voor het historische beeld van deze religie. De islam is natuurlijk ook altijd een historisch fenomeen geweest en manifesteert zich anders in de context van verschillende samenlevingen. Europa is een goed voorbeeld hiervan, dat laat zien hoe wij moslims in Duitsland, in Europa, in Bosnië, ons leven als Europese moslims leiden.

Ik ben zelf een groot voorstander van de grondwet in Duitsland en houd van de sharia. Ik ben ook een zeer strikt praktijkgerichte moslim en leef een authentieke islam voor. Een dergelijke claim is niet idealistisch in de zin van een louter romantisch idee, maar ook de voorwaarde voor een dialoog die zijn fundamenteën onthult. Ik verwijs naar de mystieke traditie van de islam. Dus naar een innerlijk begrip. En de islamitische manier ziet mystiek niet als een marginale groepering. Integendeel: de gehele orthodoxie is doordrongen van mystiek. Althans met onze theologen uit de 12e eeuw. Al-Ġazālī zegt eindelijk heel expliciet waarom deze twee tradities bij elkaar horen. Gewoon het rituele gebed uitvoeren. Zonder dit gebed je eigen te hebben gemaakt, kun je vandaag - om het te scherp uit te drukken - een robot voorprogrammeren. Hij kan de gebedstijden veel beter aanhouden en, in het beste geval, dan ook bij het gebed aanwezig zijn. Natuurlijk is je eigen spirituele pad cruciaal. De vorming van een bepaalde houding binnen religie is iets dat we te danken hebben aan de mystieke tradities in de islam. Namelijk de houding ten opzichte van het geloof, de houding ten opzichte van de Schepping, is de houding ten opzichte van God, de houding ten opzichte van de naaste. Iets dat is getraind. En als het doel perfectie is, dan betekent dat niet dat alles wat we doen ooit perfect zal zijn. De idee is dat we altijd verlangen naar God. De mysticus ‘Aṭṭār, de verschillende niveaus van mystiek onderzocht heeft, zegt: Zoeken is niet iets waar-

mee we uiteindelijk klaar zullen zijn om naar het volgende niveau te gaan, maar we blijven zoekers op elk niveau. Dit betekent: het spirituele pad is nooit een pad dat lineair kan worden gevolgd, maar een pad dat in de vorm van een spiraal loopt, dat ons als het ware altijd meevoert.

"Struikelblokken" op weg naar elkaar – provocaties voor de dialoog

Wil een dialoog slagen, dan is het zinvol om stil te staan bij overeenkomsten, maar ook om duidelijk te maken wat hen scheidt. En het is belangrijk om de struikelblokken op weg naar elkaar in de gaten te houden. Er zijn ongetwijfeld feitelijke verschillen, maar ook subjectieve ervaringen die onze waarneming bepalen. Er zijn historische, sociale en culturele factoren en omstandigheden die een mentaliteit, houdingen en gedragingen beïnvloeden. En er zijn bepaalde standpunten die mogelijk vooroordelen kunnen blijken te zijn. Ook dat kan een krachtige impact hebben op een proces van een dialoog, het kan de inhoud van gesprekken bepalen en kan het moeilijk maken om elkaar te vinden. Of het kan worden opgelost door naar elkaar te luisteren. Om steeds dichterbij elkaar te komen, is het zinvol om eerst zulke "struikelblokken" waar te nemen en ook wat vervelend is bekijken, van gedachten wisselen en dan verduidelijken wat er moet gebeuren.

Dit is waar de volgende "provocaties" over gaan: de uitdrukking "struikelblokken" betekent controversiële onderwerpen, die geen onbelangrijke details zijn, maar over fundamentele zaken gaan. Sommige van deze onderwerpen worden hier echter toch besproken en slechts kort aangestipt, namelijk wanneer de gerelateerde vragen in de volgende hoofdstukken nader worden behandeld.

"Struikelblokken" voor christenen

Antwoorden van Ahmad Milad Karimi

1. Wie vertegenwoordigt de ware islam?

"Islam" is een gevreesde grootheid geworden, maar zal voor velen tegelijkertijd een onbekende grootheid blijven. Wat is - met het oog op de geschiedenis, maar ook met het oog op de samenlevingen die vandaag de dag door de islam worden gevormd - eigenlijk 'islam'? Starre conservatieve moslims en agressieve fundamentalisten, evenals vertegenwoordigers van een mystieke lezing van de islam verwijzen naar de authentieke Koran of naar de ware islam. Dus wie vertegenwoordigt de ware islam?

Spreken over 'islam' is al problematisch. De islamitische traditie is op zichzelf, geografisch, cultureel en historisch, gevormd door een veelheid aan interpretaties en begripsniveaus. Duizend jaar lang kunnen tegenstrijdige posities naast elkaar bestaan en aantoonbaar met elkaar concurreren. De fixatie op één 'ware islam', van wie die ook afkomstig is, is vooral: anti-traditioneel. Er is een traditie dat de profeet Mohammed zelf de polyfonie van de realiteit van het islamitische leven profeteerde en het als barmhartigheid zag, dat wil zeggen positief aanvoelde.¹ De eenheid van de islam betekende altijd ook eenheid in verscheidenheid. Alleen al binnen de soennitische islam zijn er verschillende rechtsscholen die elkaar wederzijds accepteren, tolereren en waarderen, ongeacht of hun verschillende methoden tot verschillende en tegenstrijdige resultaten leiden. Daarnaast zijn er meerdere echt theologische scholen, waarvan sommige tot totaal andere conclusies en resultaten komen, maar tegelijkertijd geldigheid claimen. En dit is niet alleen een historisch feit, het is ook gebaseerd op religie. Want volgens de islamitische over-

tuiging is de waarheid God zelf, en alleen God kan aanspraak maken op de waarheid. Ons begrip van de waarheid mag nooit worden verward met de waarheid zelf. Omdat het hoogstens een mogelijke kennis is en blijft. Wat dat betreft kwam de islamitische geschiedenis al snel tot de conclusie dat, hoewel we niet over de waarheid beschikken, we er alles aan kunnen doen om er zo dicht mogelijk bij te komen om die te bestrijden - ook wetenschappelijk gezien.² Wetenschappelijke kwaliteit betekende ook dat er een religieuze interesse was om over de eigen geloofsovertuiging te spreken op een zodanige manier dat deze begrijpelijk, toetsbaar en dus universeel geldig is voor iedereen. Het resultaat was een wedstrijd om de aannemelijkheid van de verschillende religieuze ideeën. Plausibiliteit betekende ook dat de overtuigingen niet alleen op basis van kennis overdraagbaar waren, maar ook praktisch uitvoerbaar moesten zijn. Dit volgens een uitspraak van de profeet Mohammed dat religie er is om het leven gemakkelijker te maken en niet om het moeilijker te maken.³

Dus de filosofen in de islam streven naar de waarheid door te proberen de waarheid voor zichzelf te doorgronden. De theologen streven naar de waarheid, in die zin dat ze willen weten wat waar is. De ethici zoeken de waarheid om hun handelen volgens de waarheid vorm te geven En de mystici in de islam zoeken de waarheid door het ware met liefde te willen ervaren. Tegen deze achtergrond kan men kan zich niet afvragen welke discipline de 'ware' islam voorstaat. Omdat geen van hen de waarheid claimt voor zichzelf. Echter iedereen is geïnteresseerd in de waarheid, maar ieder op hun eigen manier en ieder met hun eigen nederigheid. De ware islam, die niet "bestaat", is het verlangen naar de waarheid in de islam.

Echter ondanks alle openheid van de islam kan niet elke overtuiging op dezelfde manier als islamitisch worden geclaimd. Want zelfs de islam kent een duidelijke grens als basisinzichten, principes, doelen van religie buiten beschou-

wing worden gelaten. Indien fundamentalistische groepen tegenwoordig de waarheid uitsluitend voor zichzelf claimen (waarbij ze zichzelf fundamenteel diskwalificeren) is wat ze verkondigen, en de praktijk die ze als islamitisch (willen) afdwingen is gewoon niet - om het "modern" te zeggen - concurrerend genoeg. Vernietiging, minachting, moord en misbruik, verkrachting, uitbuiting, minachting voor de schepping, vervolging van verschillende religies (in de eigen religie en in andere religies) en dergelijke werden en worden nog steeds beschouwd als een duidelijke schending van de basispijlers van de islamitische religiositeit.

2. Het beeld van God van moslims

Van buitenaf gezien lijkt het erop dat God in de islam een rigide en bestraffend karakter samenbrengt. Wordt daardoor niet het spreken over zijn liefde voor mensen gedwarsboemd? Is geloven in een god die doet wat hij wil en niet in onze menselijke hokjes te vatten is, niet een geloof in een god van willekeur? Wanneer te veel nadruk wordt gelegd op de absolute eenheid en transcendentie ervan, hoe zal en kan hij een god zijn op wie we kunnen vertrouwen en onze hoop kunnen vestigen en waaraan we ons leven kunnen geven?

Zonder twijfel is het een slechte gewoonte, om het bestraffende karakter van de goddelijke werkelijkheid te veel te benadrukken, zodat een verwrongen idee van God de overhand krijgt, zowel binnen als buiten de godsdienst om. Maar er is ook een andere slechte gewoonte, het kleineren van God door te spreken over een vriendelijke en liefhebbende grootvader van de bureu. Het idee van God in de islam - als in deze context er kan überhaupt sprake kan zijn van een idee - werkt het op een totaal andere manier: van God kan men dat in principe niet spreken als een persoon. God laat zich nergens mee vergelijken of heeft een verband met andere din-

gen. Allereerst maakt dit het moeilijk om over God te spreken. Echter het maakt ook de kennis gemakkelijker: wie God reduceert tot een bepaald idee, een bepaalde kwaliteit, mist zijn werkelijkheid. God heeft echter eigenschappen die van invloed zijn op de manier waarop we naar de wereld kijken. In de Koran komen verschillende omstandigheden voor en wordt op verschillende betekenisniveaus naar eigenschappen van God gekeken. Echter nooit wordt de indruk gewekt dat men het mysterie van God kan herkennen door zich aan hem bloot te stellen en 'weet van hem hebt'.

De indruk van een starre en straffende God wordt niet alleen gerelativeerd door het feit dat te spreken over zachtmoedigheid, vergeving en goddelijke barmhartigheid in de Koran zowel kwalitatief als kwantitatief ruim aanwezig is. Bovendien Gods straf is volgens de getuigenis van Koran altijd in de context van zijn gerechtigheid van het spreken. Hoe sterker en intenser de taalbeelden van de straf van God is verweven in de Koran, dat wil zeggen hoe dichter ze bij de kernthema's van de Koran verbonden zijn, hoe meer het gaat om de wil God om mensen te redden van deze straf. Gods straf moet geen angst veroorzaken, maar eerder vermaning, waarschuwing en openbaring van wat het betekent om af te dwalen. Bovendien heeft straf op geen enkel moment een naar zichzelf verwijzend karakter in de zin dat God mensen straft zodat men eindelijk kan erkennen dat Hij God is. Het gaat altijd over mensen zelf: "En wie zichzelf reinigt, reinigt zijn eigen ziel" (Koran 35.18).

De nadruk op de absolute eenheid en transcendentie van God betekent ook niet dat God, want hij nam niet het gezicht van de mens, mijn pijn en mijn menselijk lijden niet kent. God is geen deel van de wereld, maar aanwezig in zijn eigen schepping. Er beweegt niets zonder hem: "En geen blad valt naar beneden zonder dat hij het weet" (Koran 6.59). Zijn kennis doordringt alles en dus ook mijn menselijkheid, hij is dichter bij mij dan ik bij mezelf.⁴ Als ik lijd, lijdt God niet met

mij, maar Hij is met mij, terwijl ik mijzelf tot mijn lijden verhoudt: "Ik ben dichtbij", zo spreekt uit de Koran.⁵ Hij is bij mij door mij te dragen, geeft me hoop en kracht, mij aanspoort om te leven ten goede, zodat ik mezelf ook in menige moeilijke momenten in lankmoedigheid kan vinden en leef, om van daaruit te groeien - met God. Dit gevoel van "volledige nabijheid" van mijn Schepper is overweldigend, juist omdat hij God blijft en geen deel uitmaakt van mijn menselijke en wereldse "machinerie".

Niettemin kan het zeggen dat God doet wat hij wil de indruk wekken dat hij een willekeurige God is die aan mijn menselijke waarden en normen niet gebonden is. Die indruk is begrijpelijk. Echter over absolute vrije wil gesproken, wil God enerzijds het niet aanwezig-zijn en anderzijds de onvoorwaardelijkheid van de onvoorwaardelijke God uitdrukken. Alles wat hij wil en doet, wil en doet hij in zijn goddelijkheid, zodat het me niet wanhopig maakt, maar vertrouwen schenkt. Vandaag spreken we luchtig en inflatoir over God, alsof we spreken over de "voetbalgod", over een "godin van schoonheid" of spreek met een "operagod". Aan de andere kant probeert de islam een gepaste houding te onderhouden ten opzichte van de verheven God, wat geen uiting is van angst voor starre superioriteit, maar een teken van dankbaarheid en een uitdrukking van diep gevoeld ontzag.

3. Het begrip van openbaring in de Koran

Aangezien de Koran wordt gezien als het laatste woord van God voor moslims, spreekt het voor zich dat het niet vaak wordt begrepen in een historische context en als zodanig geïnterpreteerd, maar wordt als een onmiddellijke actuele instructie voor actie gelezen. Is zo een houding niet net zo logisch als problematisch? Of is de Koranop verschillende manieren uit te leggen? Maar hoe kan dat boek dan oriëntatie geven? Wat is juist en wat is er mis? Er zijn duidelijke passages in de Koran

die de vernietiging van ongelovigen eisen of die duidelijk tegen Joden zijn gericht. Is dat geen gids voor agressiviteit? Hoe kan de Koran als goddelijke openbaring tegelijk de basis en het referentiepunt voor de boodschap van liefde en voor die van afwijzing, ja zelfs van haat, zijn? Zou het niet mogelijk zijn om de Koran te zuiveren van de haatpassages in een eigentijdse vorm?

Voor ons moslims is de Koran het zuivere woord van God. Echter dit woord van God is, omdat het niet louter een woord wil zijn, geen pure informatie, maar goed nieuws voor mensen. Het wil ook als zodanig begrepen worden. In dit opzicht heeft de Koran het karakter van communicatie en werd in de taal van zijn eerste toehoorders gedeeld. Een taalkundige overdracht, ook geschreven in rijmend proza met ritme en klank, kan van nature niet uniek zijn. Vooral de voor de veelkleurige uitleg ervan, die tot uiting komt in veel gelijkenissen, taalbeelden, metaforen, dat wil zeggen in een symbolische taal, werd in de islamitische spirituele traditie hoog gewaardeerd. Maar de Koran is gebaseerd op een boodschap teruggebracht tot een idee - zelfs als dat idee is wat liefde zou moeten zijn - zo wordt het karakter van de Koran als openbaring van God gemanipuleerd. Omdat het slechts een gesprek over liefde is blijft het zinloos en kan soms zelfs overweldigend zijn, wanneer liefde verkeerd wordt geïnterpreteerd. Daarom is het voor het zelfbeeld van moslims uitermate belangrijk om de Koran als de Koran met iedereen te gebruiken om zijn uitdagingen en geheimen te delen zoals het is met al zijn wijsheid en brutaliteit. Maar wat doen we? Steeds opnieuw moeten we werken aan onze interpretatie van de Koran. Niet elk vers in de Koran kent een normatief karakter. De bewering dat de Koran een wetboek is, is gewoon fout. De Koran is eerder: laconiek, suggestief, soms verdeeld, maar ook een gesprek, filosofisch veeleisend, maar ook spiritueel vervullend.

Om niet het risico te lopen - zoals het is in onze aanwezigheid de facto gebeurt - dat de Koran een boodschap van haat wordt, moeten we criteria en interpretatieprincipes ontwikkelen. Dat is in onze islamitische traditie een gangbare praktijk geweest. En zo moet je ook vandaag met de Koran omgaan. Het zou theologisch volkomen absurd zijn om daarom de Koran gewoonlijk te interpreteren zoals je wilt, zoals je zelf zou doen, of plaatsen die moeilijk te begrijpen zijn in de huidige tijd, eenvoudigweg eruit te laten, door te sleutelen aan een "Koran in de Koran". Aan de andere kant is de poging om de volledige tekst van de Koran, bijvoorbeeld soera voor soera of thematisch georiënteerd, vanuit de innerlijke samenstelling van de tekst zelf interpretatiemethoden te ontwikkelen die ten eerste recht doet aan de context van de openbaring. Die ten tweede de grote traditie van interpretatie niet negeert, maar de historische achtergrond meeweegt, en ten derde, categorieën maakt die overeenkomen die rekening houdt met de normatieve kern van de verzen. Daarnaast geldt: om de voornaamste aard van de ambiguïteit van de Koran te behouden, zal een en dezelfde passage in de Koran vanuit verschillende perspectieven heel verschillend worden geïnterpreteerd. Bijvoorbeeld werd het zogenaamde "vers van het licht" van de Koran, waarin staat dat God het licht van hemel en aarde is, "licht boven licht", dat door islamitische filosofen, theologen en mystici heel anders geïnterpreteerd wordt. Men kan hier niet spreken van een interpretatie die ook voor alle tijden gezaghebbend zou zijn. Zo een essentieel begrip vervalst de openheid van de Koran, die niet ideologisch, vast en eendimensionaal wil zijn, maar open, prikkelend, bewust dubbelzinnig, oriënterend, maar niet vaststaand.

Een God die zelf een poëtische, bijna speelse openbaring koos, had niet één begrip aan de mensen moeten openbaren, maar eerder werelden van begrip die nooit eindigen: "En zouden op aarde alle bomen, pennen worden en wanneer